

Několik poznámek ke studiu komparatistiky (srovnávací literární vědy)

Komparatistika nebo srovnávací literární věda?

K diskusím o vnitřní struktuře, programu a úkolech komparatistiky patří také terminologická diskuse o samotném názvu oboru, která v 80. letech 20. století opět zintenzívněla v důsledku mezinárodně úspěšného tažení francouzsko-americké dekonstrukce v literární teorii. Přibližně od 50. let 20. století se začala mezinárodní komparatistika štěpit na „francouzskou“ a „americkou“ školu. Jestliže se ve frankofonním a anglo-americkém prostředí prosadilo a pevně etablovalo označení „Littérature Comparée“, „Comparative Literature“ a po francouzském vzoru také v Itálii („Letteratura Comparata“) a Španělsku („Literatura Comparada“), prosadilo se v německé jazykové oblasti, kde se komparatistika jako samostatný studijní obor etablovala teprve nedávno (v 80. letech 20. století), a v nizozemské jazykové oblasti, jejíž komparatistika později výrazně přispěla k rozvoji oboru, kombinované pojmenování „Allgemeine und Vergleichende Literaturwissenschaft“ („Obecná a srovnávací literární věda“, holandsky: „Algemene en Vergelijkende Literatuurwetenschap“). Již v roce 1968 navrhl francouzský komparatista Simon Jeune,¹ že terminologickým nejednotným a nedorozumitelným, která by se mohla týkat kompetencí a hranic oboru by bylo možné předejít užíváním jednotného pojmu a označení „Comparatisme“ - „komparatistika“, které se ujalo také v německé jazykové oblasti („Komparatistik“). Zvláštní a ve specifickém smyslu výhodnou pozici má komparatistika ve Švýcarsku, kde se může komparatistické bádání, jak napsal komparatista Manfred Gsteiger² z univerzity v Lausanne, rozvíjet na různých rovinách, aniž by se – díky třem specificky švýcarským „soustředěným kruhům“ helvetismu, evropanství a kosmopolitismu³ - dotýkalo pouze jedné národní literatury a jejího jazyka.

Dialogičnost komparatistiky

Jako výrazně dialogický obor – ve smyslu interkulturního, interdisciplinárního a interteoretického dialogu - umožňuje komparatistika svou specifickou (nadanárodní) perspektivou v první řadě přístup k mnohosti literárněvědných metod a jejich zkoumání. Z tohoto hlediska by mohla být komparatistika chápána, jak navrhuje Peter V. Zima,⁴ zároveň jako teorie dialo

---

¹ S. Jeune: *Littérature générale et littérature comparée. Essai d'orientation*. Paris 1968, s. 134. To byla také doba, kdy se mohlo i v českém a slovenském akademickém prostředí (D. Ďurišin, M. Bakoš, Z. Klátik ad.) diskutovat o teoretických problémech komparatistiky. Připomeňme např. skicu Karla Krejčího, Problémy literární komparatistiky (*Impuls* 3, 1968, s. 113-115) nebo stati Franka Wollmana, Krize komparatistiky a obnova srovnávacího bádání ve vědě slovesné (*Slavica Slovaca* 1, 1966, s. 113-127) a Typologičnost v srovnávací literární vědě (*Slavia* 36, 1967, s. 280-290).

² M. Gsteiger: Pourquoi la littérature comparée? *Etudes de Lettres* 3, 1974, s. 1-14.

³ F. Ernst: Komparatistische Bibliographie. In: F. Ernst, *Späte Essays*. Zürich 1963, s. 153-159.

⁴ P. V. Zima: Die Komparatistik zwischen Ästhetik und Textsoziologie. *Sprachkunst. Beiträge zur Literaturwissenschaft* 16, 1985, s. 113-140.

gu, třebaže tato teorie nebyla dosud rozvinuta, neboť literární a interkulturní srovnávání předpokládá dialog. Jaký je vztah určitého typu diskurzu určité kultury k diskurzu jiného typu, náležejícího jiné kultuře, ale také: jakým způsobem určitý kulturní kontext interpretuje a dále přetváří diskurz jiného kulturního a jazykového kontextu a jeho tradice? Je např. hermeneutický diskurz (od Schleiermachersa ke Gadamerovi), úzce spojený s německým myšlením a duchovní tradicí, „přeložitelný“ do francouzského kontextu? Nebo jakým způsobem byl interpretován a dále přetvářen Freudův psychoanalytický diskurz, který se vyvinul ve specifickém prostředí rakousko-uherské monarchie přelomu 19. a 20. století v americkém moderním románu? Podobně znamená pojem „struktura“ něco jiného ve strukturální estetice Jana Mukařovského, něco jiného ve strukturální psychologii Jeana Piageta nebo ve strukturální antropologii a etnologii Clauda Lévi-Strausse a něco zcela jiného ve strukturální uměnovědě Hanse Sedlmayra a tak by bylo možné dále pokračovat. Komparatista Adrian Marino navrhuje v souvislosti s diskusemi o slabém vědomí metodologické autonomie komparatistiky, které byly velmi živé ještě koncem 80. let 20. století (a ve specifickém smyslu jsou živé i dnes), že by bylo možné uvažovat o hermeneutické komparatistice jako „perspektivě a metodologii hermeneutického typu“.⁵ Srovnávací literární věda se zabývá dialogem mezi literárními a teoretickými texty a diskurzy a ukazuje, že tyto různé typy diskurzů nelze důsledně oddělit. Připomeňme jen Jakobsonovo známé programové heslo, avizující fúzi Devětsilu/poetismu a PLK/strukturalismu: věda „*ruku v ruce s básnictvím*“. Paralelní vývoj jazykovědných, literárněvědných teorií, estetických koncepcí a uměleckých skupin a hnutí je toho názorným příkladem (paralelní vývoj a propojení ruského formalismu a futurismu, pražského strukturalismu a poetismu, anglo-americké literatury a New Criticismu, francouzského poststrukturalismu a skupiny Tel-Quel). Stejně tak je možné metodami a postupy komparatistiky, která reflektuje sociokulturní kontext (a zároveň, Lotmanovým pojmem, „kulturtext) literárního a teoretického diskurzu, přesvědčivě ukázat, že (a proč) existuje například souvislost mezi zdánlivým protikladem „marxismus – strukturalismus“ nebo proč měla v převážně antisociologicky orientované západoněmecké poválečné germanistice až hluboko do 60. let 20. století tak výrazný ohlas tzv. dílu imanentní literární věda (werkimmanente Literaturwissenschaft), reprezentovaná pracemi Wolfganga Kaysera (především jeho slavná práce *Das sprachliche Kunstwerk*), Hermanna Pongse nebo Emila Staigera. V co nejpřesnějším a nejkonkrétnějším popisu – bez nepatřičných a zavádějících abstrakcí a simplifikací – tohoto interkulturního a interdiskurzivního dialogu a v jeho rozumění vidí Peter V. Zima jeden z hlavních úkolů komparatistiky.

Obecná literární věda (jako větev komparatistiky)

Studium (obecné) literární vědy jako specifické větve srovnávací literární vědy zahrnuje – vedle diskuse základních otázek z jednotlivých filologií – také otázky a problémy z nefilolo

---

⁵ A. Marino: *Comparatisme et théorie de la littérature*. Paris 1987, s. 152.

gických oborů (obecná jazykověda, filozofie, kulturosociologie a exegetická teologie) a ze systematického a historického hlediska tvoří jeho bázi především následující oblasti:

- vědecko-teoretické základy literární vědy: estetika, hermeneutika a sémiotika, teorie řeči, teorie dějin a společnosti, interdisciplinární bádání;
- teorie literatury: teorie textu, poetika a rétorika, metrika a stylistika, teorie literárních druhů (zejm. teorie vyprávění a dramatu, popř. teorie jednotlivých druhů textu: satira, aforismus ad.);
- teorie produkce, distribuce a recepce literatury, teorie médií, teorie překladu;
- reflexe a diskuse mezinárodních východisek a podnětů teorie a metodologie literatury.

Komparatistika (srovnávací literární věda)

Základním principem srovnávací literární vědy je – jak signalizuje v internacionálních variantách v podstatě jednotné pojmenování tohoto oboru – princip nadnárodního srovnávání. Nikoliv dějiny jednotlivých národních literatur v jejich historických, chronologicky sledova(tel)ných epochách, periodách atp., nýbrž komparatistika jako teoreticky fundovaná a zaměřená disciplína, nepodléhající již delší dobu značně kritizované estetické izolovanosti literatury. O vytvoření určitého modelu nadnárodní literární vědy se pokusili již Warren a Wellek v dnes klasické *Theory of Literature* (1949), která může být považována za jedno ze základních a reprezentativních děl z oblasti obecné literární vědy, třebaže je tato práce v mnohém ohledu již obsahově překonaná. Byl to ostatně René Wellek, který ve stati *The Crisis of Comparative Literature* (1958/1959) zdůraznil: „*Comparative Literature has become an established term for any study of literature transcending the limits of one national literature*“.⁶ Jako samostatný obor spojuje komparatistika jednotlivé filologie a velmi výrazně i další obory (historie, filozofie, religionistika, dějiny umění, muzikologie a filmová věda, kulturosociologie, kulturní antropologie, etnologie, dějiny idejí) - a z typologického a genetického hlediska se zabývá především následujícími otázkami a problémovými okruhy a sleduje tyto (hlavní) úkoly:

- srovnávací analýzu jednotlivých děl, skupin děl a literárních žánrů v různých literaturách;
- zkoumání konstantnosti a proměn literárních látek, námětů a motivů, stejně tak jako stylů, způsobů a forem jejich ztvárnění a poetologických koncepcí v jednotlivých literaturách;
- otázky a problémy literární historie a periodizace, přesahující jednotlivé národní literatury;

---

⁶ R. Wellek: *The Crisis of Comparative Literature. Association Internationale de Littérature Comparée / International Comparative Literature Association II*, vol. 1, 1958 – 1959, s. 149-159.

- zkoumání vztahu mezi literaturou filozofií a dalšími ideovými aspekty a hledisky určité epochy mezinárodních literárních dějin ve vztahu k výtvarnému umění a hudbě a dalším médiím;
- analýzu překladů a dalších interkulturních forem recepce literárních textů.

Co je pro studium komparatistiky zcela nezbytné

- Principiální zájem o **teoretické** problémy literární vědy, o jejich argumentativní výstavbu a empirické ověřování; z tohoto hlediska možno komparatistiku považovat za jeden z nejmórazněji teoreticky fundovaný a teoreticky exponovaný filologický obor, úzce spojený s nefilologickými obory, zvláště s filozofií, ale také s uměnovědnými obory (a jejich teoriemi).
- Nezbytné jsou jazykové znalosti (angličtina, francouzština, němčina, velmi vhodná je alespoň pasivní znalost čtvrtého jazyka): schopnost číst a rozumět cizojazyčné primární a sekundární literatuře. Jazyková kompetence je důležitá již z toho důvodu, aby komparatista věděl, že v jiných kulturách vznikají alternativy k teoriím jeho kulturního okruhu.
- Zájem o četbu a chuť číst; bez četby Homéra, řeckých tragiků, Vergilia a Ovidia, bez četby Bible (nebo alespoň v Bibli), Danta, Shakespeara, Cervantese, Calderóna, anglických románů 18. století, Goetha, francouzských a ruských romanopisců 19. století, moderní lyriky, počínaje Baudelairem a samozřejmě bez četby textů klíčových postav literární moderny – Prousta, Pounda, Gida, Th. Manna, Eliota, Musila, Joyce, Becketta –, bez četby celé řady dalších autorů, ale také bez zájmu o klasické mimoevropské literatury není studium komparatistiky možné

A v neposlední řadě: svůj význam má komparatistika také z hlediska uplatnitelnosti nadnárodního přístupu k literatuře a studia literatury v rámci výuky literatury na gymnáziích a středních školách.

Josef Vojvodík